

CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ SINGULARS PROVINENTS DE LA VIL·LA ROMANA DE TORRE LLAUDER (MATARÓ)

Les ceràmiques romanes sovint han estat considerades com a elements de poca importància, o interès, en els jaciments arqueològics de certa riquesa. Les troballes de materials decoratius en marbre o altres elements lapidaris, així com la presència d'objectes sumptuosos, com l'estatuària i mosaics, en molts casos provoquen que l'element fòssil i, sovint, datador fonamental d'una excavació arqueològica, es deixi en un segon terme, sense parar-hi l'atenció que es mereix.

Sabem que la vil·la romana de Torre Llauder constituïa a l'època romana un enclavament fonamental. Els notoris elements que s'hi han exhumat fan que es pugui qualificar, ara per ara, com la vil·la més gran i rica de la comarca del Maresme i, per tant, gairebé un indret únic de l'antiga Laietània. A més, veiem com l'arribada de determinats materials provinents de terres llunyanes fan pressuposar que, molt possiblement, l'indret podria haver gaudit d'una petita construcció portuària,¹ ja que les diferents troballes enregistrades vénen a apuntar en aquesta direcció.

En aquesta comunicació recollim un grup de peces, vingudes algunes d'elles d'indrets força allunyats d'aquesta zona i que, per les seves característiques intrínseques i la seva importància ceramològica, les fan objecte de divulgació específica. Podem veure com algunes poques han estat trobades dins un context estratigràfic ben datat, les altres, que són la majoria, són troballes fetes en les primeres campanyes d'excavacions i, especialment, en el moment de la destrucció de bona part de les restes quan, per part del Ministerio de la Vivienda, l'any 1969, es va enderrocar la torre de defensa i la masia de la Torre Llauder i es varen fer els rebaixos de l'actual carrer Romà i aparcaments del costat est.

Les peces en qüestió, concretament, són:

- 1.- Fons de ceràmica de vernís negre taller de les petites estampilles.
- 2.- Vora de *kylix*/bol de la coneguda com a «ceràmica grisa Cnídia».
- 3.- Fons de ceràmica de vernís negre amb inscripció llatina.
- 4.- Fons de copa d'Eastern Sigillata B-1 amb marca de terrissaire.
- 5.- Fragment de ceràmica de parets fines amb decoració «antropoprosoma».
- 6.- Fragment de gerra, *lagynos*, de sigil·lata africana A.
- 7.- Vora de plat de sigil·lata africana A.
- 8.- Bol de sigil·lata clara B.

Passem, a continuació, a veure la descripció analítica de les esmentades peces:

1.- Fragment de fons de copa de ceràmica de vernís negre, forma Morel 27883i-1, del taller de les petites estampilles.² Presenta les típiques tres estampilles amb decoració de palmetes sobre la part interna del fons, col·locades en la mateixa posició.

Datable del 300 al 260 aC.

Vernís quelcom espès, negre semibrillant, en regular estat de conservació. Argila depurada de color beix ocre.

Prové de la zona de la Pollancreda situada davant de l'actual Clos Arqueològic, concretament, de les excavacions portades a terme per Pérez Tort i Cerdà l'any 1989.³

2.- Es tracta d'una vora de *kylix*/bol de ceràmica Cnídia,⁴ de vernís negre (o també nomenada grisa), que conserva part d'una nansa amb el característic angle plegat sobre ell mateix, en forma de nus, gairebé exclusiu d'aquesta producció ceràmica.

El vernís que presenta, en regular estat de conservació, de tonalitat semimat, i bàsicament de color sèpia amb variacions cromàtiques que van del negre-marró al taronja-marró. Argila ben cuïta de fractura lleugerament terrosa, amb algunes partícules blanques en la composició i de color ocre-taronja.

Es coneixen paral·lels d'aquesta forma ceràmica, sobretot, a la zona del Mediterrani oriental.

Datació inconcreta, a manca de context arqueològic, seria situable entre els segles I aC i I dC.

Prové de les campanyes d'excavacions portades a terme per Marià Ribas en els anys seixanta.

3.- Fons de bol amb peu de ceràmica de vernís negre, campaniana C,⁵ forma Lamboglia 1, exhumat durant l'actuació de l'any 1986 en l'ala oest del peristil, possiblement en l'estrat de farciment que amortitzava el forn que es troba en l'estança adjacent.⁶ Porta al dessota la inscripció en llatí «FLORAE ANCILLAE», que es podria interpretar com «Flors, la serventa».

Vernís espès, de tacte sabonós, absent en la part externa de la peça. Argila de cocció reductora, color gris plom i amb petites partícules blanques. El perfil del peu es correspondria amb els de la classificació de Morel 1994, aproximadament entre els núms. 213-a-2⁷ i 312-a-1.⁸

4.- Fons de copa Eastern Sigillata B-1,⁹ forma entre les 25 i 28 d'Hayes 1985, amb marca central en forma de roseta de cinc pètals, amb una lletra grega en cada pètal, on es llegeix «XAPIΣ».

Vernís color vermell coral, espès i sembla com aplicat en pinzellades. Argila de color beix, mitjanament dura.

Es tracta d'un terrissaire força conegut a la zona oriental del Mediterrani, amb una datació força precisa.¹⁰

Prové de la campanya d'excavacions portada a terme en l'aula situada al nord del passadís o *fauces* l'any 1984 per Prevosti i Clariana.

5.- Fragment amorf que pertany a la paret d'un vaset de ceràmica de parets fines, amb una decoració fragmentària anomenada «antropoprosoma»,¹¹ o d'un rostre humà, sense vernís i argila de color gris, amb impureses, que presenta coccio de sandvitx.

Aquest tipus de decoració, poc freqüent en les nostres contrades, en canvi està molt ben documentada a la zona del quadrant nord-oest de la península Ibèrica amb el taller de Melgar; també es considera la possibilitat que a Catalunya hi hauria un taller local, a la zona de Darró, que produiria decoracions de rostres en ceràmica de parets fines. A la península Itàlica també es considera l'existència de centres productors i a la zona del nord d'Itàlia i Àustria. No obstant això, si ens hem de decantar per algun centre, creiem que guanyaria pes la possibilitat d'una importació de la península Itàlica; els detalls de l'acabat extern gris plom i la manca d'engalba, reforcen aquesta opció.

Fou trobada superficialment en la zona est de la vil·la,¹² concretament en les proximitats del lloc on s'havien excavat els forns de vidre l'any 1969.

6.- Fragment de *lagynos* de sigil·lata africana «A», de la qual es conserva solsament la part del cos i la base amb peu, decorat amb rodet, mancant el coll i la vora. El vernís es correspon amb el de la varietat A-1. Veiem que la forma és absent en les diferents taules de classificació de la sigil·lata africana «A», per la qual cosa podria tractar-se d'una forma encara no enregistrada en aquesta varietat ceràmica, encara que sí que es coneixen formes similars en ceràmiques de vernís negre, en ceràmiques comunes i en vidre.¹³

Prové de les campanyes d'excavacions de Marià Ribas.

7.- Vora de plat de mitjanes dimensions, correspondria a una variant de la forma 1-C de Lamboglia / Hayes 8-B de sigil·lata africana «A». Vernís color marró clar, sense brill, de la varietat A-2, argila color taronja de fractura terrosa, on s'aprecien alguns punts blancs.

La forma vindria a imitar la Lamboglia 1-C, datable del segle II avançat, si bé, enlloc de tractar-se d'un bol carenat, la peça de Torre Llauder té la forma d'una petita pàtera, però amb la vora triangulada d'aquella primera. Igual que la peça anterior, podem dir que estem també davant una forma nova o, fins ara, absent en les taules de classificació.

Prové de les campanyes d'excavacions de Marià Ribas.

8.- Es tracta d'un bol de sigil·lata clara B¹⁴ o «preluciente», de perfil sencer, amb vora engruixida característica d'aquesta producció, que correspon a la forma 2 de Lamboglia, porta decoració de rodeta a la zona hemisfèrica del cos. Vernís color vermellós taronja i amb indicis de brill metàl·lic, argila ben depurada de color taronja i trencats vius.

Prové de les campanyes d'excavacions de Marià Ribas.

CONSIDERACIONS

Els materials que acabem de presentar tenen diverses particularitats que cal destacar:

La presència d'un fragment que pertany al taller de les petites estampilles, encara que sigui una peça isolada, ens indica que l'indret de Torre Llauder ja podria haver tingut alguna mena de presència d'hàbitat humà o ocupació en el segle III aC, encara que, ara per ara, es desconeixi totalment l'entitat del possible establiment.

El fragment de nansa i vora d'un vas, o bol, de la coneguda com a «ceràmica grisa Cnídia», és quelcom excepcional en aquestes contrades. Posa en evidència el testimoni d'uns contactes amb la zona oriental del Mediterrani. Aquesta forma s'ha trobat freqüent a l'àgora d'Atenes i en altres indrets d'Orient. Una peça força semblant, on es copsa part de la vora i la nansa replegada, fou trobada a Empúries i es conserva en el Museu d'Arqueologia de Catalunya a Barcelona.¹⁵

Per altra banda, el fons de bol de la forma 1 de Lamboglia en Campaniana C amb una inscripció llatina¹⁶ al dessota, ens parla de la presència d'esclaus en la vil·la a mitjan segle I aC, coincidint amb el moment cronològic en què es trobarien en ple funcionament els forns d'àmfores que coneixem i, per tant, el taller i la producció de vi per exportar. Aquest grafit, que fa esment, molt possiblement, a una esclava, tindria un cert paral·lelisme amb el grafit, en ceràmica de vernís negre campaniana «A», trobat a la plaça de l'Ajuntament de Mataró, el 1984, on es llegeix el nom de l'esclau «CERDO»,¹⁷ datable cap a l'any 100 aC, la qual cosa ens informa de la presència d'esclaus durant l'època tardorepublicana a la Laietania, més concretament, a *Iluro* i la seva àrea rural, encara que la peça de Torre Llauder, com hem dit abans, seria més moderna i es trobaria vers l'entorn del 50 aC.

Pel que fa a la sigil·lata oriental (Eastern Sigillata), hem de dir que a la comarca del Maresme se'n coneixen diversos exemplars. A la ciutat romana d'*Iluro*, se n'ha trobat tant a Can Xammar com a les excavacions del subsòl del solar de l'Alberg Municipal. A Cabrera de Mar també hi és present, tant en el jaciment del poblat ibèric de Burriac com en les excavacions del centre del poble, concretament a l'Arnau - Can Mateu.¹⁸ No obstant això, el fragment de Torre Llauder, en Eastern Sigillata B-1, en tant que presenta marca de terrissaire, seria l'única peça de què disposem representativa d'aquesta producció.

Pertanyent a l'ample món del que són les ceràmiques de parets fines, veiem el fragment amorf que representa part d'un rostre humà en la decoració. Es coneixen a nivell de Catalunya dos exemples de datació més moderna i de producció de la *Tarraconense*. Més llunyans queden els del tipus Melgar i el de la zona del nord d'Itàlia i Àustria, no obstant, considerem que la peça de Torre Llauder provindria de la península Itàlica. La datació es pot situar a l'època augustiana.

Els dos exemplars de sigil·lata africana «A», ens aporten la novetat que són formes, fins ara, absents de les taules de classificació. Esperem que en el futur es puguin localitzar nous paral·lels que ens aportin més dades sobre aquestes formes, ja que les peces que tenim de Torre Llauder són incompletes.

El bol de sigil·lata clara «B», forma 2 de Lamboglia, és també una peça poc freqüent, es tracta d'una producció provençal de la zona de Marsella. A Catalunya n'arribaren molts pocs exemplars que es troben distribuïts entre *Tarraco*, *Barcino* i *Emporiae*, així com la peça que acabem de veure, que prové de Torre Llauder.

Com hem pogut veure, totes elles, per la seva excepcionalitat, són peces de notòria importància dins el panorama del coneixement ceramològic del món antic.

Joan Francesc Clariana i Roig

NOTES

- 1.- CLARIANA 2007-2008, 130.
- 2.- MOREL 1969; SANMARTÍ-GREGO, E. 1973; PRINCIPAL 2005 (*passim*).
- 3.- PÉREZ TORT i CERDÀ 1989, lám. U.E. 77.
- 4.- VEGEU THOMPSON 1934, 373, fig. 58, núm. D17. ROTROFF 1997, 399 (de l'àgora d'Atenes, s'indiquen unes datacions que poden anar del 160 aC fins al 86 aC, i que difereixen sensiblement de les d'Hayes 2000). HAYES 1997, 71, fig. 29, núm. 2. KÖGLER 2000, 71, fig. 2, 5. DOKSANALTI 2000, 77, fig. 1, núms. 3 i 4. HAYES 2000, 293, fig. 21 (de l'àgora d'Atenes i d'Isthmia, l'autor assigna una datació a partir de l'època d'August). VOGELKOFF-BROGAN 2000, 307. P. KÖGLER, U. MANDEL 2004, 85, fig. 7.

- 5.- Vegeu LAMBOGLIA 1952 i GONZÁLEZ LÓPEZ 2005, *passim*.
- 6.- De la campanya d'excavacions portada a terme per Caballero i Orobitg l'any 1986, sols consta en l'arxiu de l'Àrea d'Intervenció Arqueològica de l'Institut Municipal de Cultura de Mataró la memòria de l'actuació d'Orobitg a l'aula situada al sud del *fauces* de Torre Llauder.
- 7.- MOREL 1994, vol. 2, làm. 252.
- 8.- MOREL 1994, vol. 2, làm. 235.
- 9.- Hayes (1985, 51) proposa una data d'aparició entre el 20 aC i el canvi d'era per a la variant Eastern Sigillata B-1; no obstant això, aclareix, respecte a les peces que presenten marca de terrissaire, que aquestes es poden datar a l'època de Tiberi-Claudi («Anche se la maggioranza di tali bolli sembra datarsi a partire dal periodo Tiberio-Claudio»). Vegeu també HAYES 1985, 31-40 i 140-150 i Hayes 2001, 145-160.
- 10.- Vegeu ILIFFE 1936, p. 235, amb la marca XAPIΣ esmenta cinquanta-una peces trobades a Alexandria, Antioquia, Tarsus, Atenes, Samària (Sebastia), Prienne i Samos. COMFORT 1938, p. 32: XAPIC; p. 38 APICI; p. 45 XA/PIC (diverses peces de Miletópolis, Pergam, Atenes i Corint); p. 46 XAPIC (de Dura-on-the Euphrates, Alexandria i Egipte), XAPHC (de Kertch), XAPIC / [K]EPΔO[C (d'Antioquia) i XAPIC / ERM[H.C. HAYES 1985, p. 51: XAPIC; p. 54: XAP / CIOY i XAPIΣ; p. 55: X[A]P / ΠOΣ de Corint; p. 56: XAPIC; p. 59: XA / ΠIΣ; p. 60: X[A] / P[IΣ] d'Ephesos; p. 62 esmenta que hi ha la possibilitat que XAPIC es trobi també, molt possiblement, en B-2 (la B-2 és datable del 70 fins al 150 dC; p. 51).- ZABEHLICKY-SCHEFFENEGER 1995, 256 i 257 i 270, 31: XAPH / CIOY; 32: XAPI / CIOY; 33: XAPIΣ; 34: XA / ΠIΣ MAGGI - STARAC 2000, 351, fig. 2, núm. 6. MALFITANA 2005, 137-138-139, fig. 8, núm. 11 XAPIC (amb la "P" retrograda). HAYES 2008, 141, núm. 190, grafit: "[X]APIC"(?); p. 147, núm. 261, marca: XA / PIC.
- 11.- Vegeu paral·lels de materials de ceràmica de parets fines amb semblant decoració: MARABINI 1973, làm. 6, 6; làm. 59, 68 i làm. 100,8 (aquesta darrera, de Roma, casa de Livia). CARANDINI 1977, làm. IX, 9, 14 i 15. LÓPEZ MULLOR 1990, 284 i 294, núms. 1 i 2 (una de Vilanova i l'altra de Riudoms). SCHWALLER 1994, portada. ROMERO-CARRETERO 1997, 57, fig. 3, núms. 9 a 11. LION 1997, 178, fig. 4. SCHINDLER-KAUDELKA; Butti; SCHNEIDER 2000, 271-278. BRAITHWAITE 2001, 283-293. FERNÁNDEZ FREILE 2001, 165, núms. 20 a 26. CHINELLI 2003, 197, fig. 5, 7 (en ceràmica comuna). GERVASINI 2005, 283, núm. 23 (del Museu de Como, datada de Claudi-Neró), també fig. 6. MARTÍN HERNÁNDEZ i RODRÍGUEZ MARTÍN 2008, p. 397, fig. 9 (forma II tipus Melgar); p. 402 (de tipus «Melgar», de La Estrada - Cacabelos); LÓPEZ MULLOR 2008, 361, fig. 11, núm. 18 A.
- 12.- La peça va ser trobada pel col·laborador de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró el senyor Daniel Daví, al qual agraïm la notícia i el seu dibuix.
- 13.- En ceràmica comuna veiem una forma semblant a HAYES 1973, làm. 80, núm. 335, de Corint. També a THOMPSON 1934, 404, fig. 92, E. 73 de l'àgora d'Atenes. En vidre veiem un vas sencer a VIGIL 1969, 134, fig. 105, núm. 3 del Museu de la Universitat de Cambridge. En vernís negre, MOREL 1994, vol. 2, làm. 172, formes 5456-1 i 5464-A-1.
- 14.- LAMBOGLIA 1958, 302-303, ens descriu aquesta forma en els següents termes: «Forma 2: Assegniamo questo numero ad una delle forme più comuni della B, che è legata da un forte rapporto di analogia con la forma 2 della sigillata chiara A, e come essa rappresenta la semplificazione della forma 37, emisferica, durata a lungo nella sigillata gallica decorata. Essa è caratterizzata, nella B, dalla comparsa del tipico "orlo e mandorla", molto ingrossato, che ritroveremo nella lucente; la parte verticale della parete è sempre liscia come nella forma 37, ed è separata dalla parte emisferica mediante un leggero

saliente al posto dell'ovolo. Sul corpo, in luogo della decorazione a rilievo, compare una zona di striature a rotella, di tecnica svariata, di solito minutissime, limitate sopra e sotto da due scanalature.

Il tipo perfettamente emisferico, che dev'essere anche il più antico..., è sempre di dimensioni abbastanza grandi, di diametro superiore ai 25 cm., e si riferisce sempre all'autentica sigillata chiara B a vernice aranzione viva. Col tempo e con l'evolversi della tecnica, verso una vernice arancione più pallida e sfumata in "prelucante", gli esemplari si rimpiecioliscono e hanno tendenza ad assumere una carena più o meno marcata: così in un esemplare di Ventimiglia, che prendiamo come prototipo per questa variante più tarda.

Il passaggio di questa stessa forma nella tecnica grigia, a Vaison e altrove, dimostra che essa perdurò a lungo, fino al IV secolo, con le officine che la producevano. Occorrerà perciò trovare ora più sicuri punti d'appoggio per determinarne l'evoluzione».

Vegeu també DARTON 1972, 146-148, i TREGLIA 2005, 251-258.

- 15.- La descripció de la peça, provinent d'Empúries, conservada al Museu d'Arqueologia de Catalunya a Barcelona, és la següent: «11.- Fragment d'un vase (348). Argile rougeâtre. Anse horizontale formée par une attache de terre aplatie qui se tord sur elle-même pour donner une anse à ouverture quadrangulaire. Tout le vase es recouvert d'une peinture rougeâtre grossière. Larg. 0'075» (BOSCH i GIMPERA *et alii*, p. 16).
- 16.- No ens ha d'estranyar gens, ja que el sistema productiu romà, bàsicament, era de base esclavista. Una manera d'identificar ràpidament els seus utensilis, o les seves pertinences, era grafitar damunt les mateixes peces, o al dessota del peu, el nom de l'usuari. Aquest costum sembla que s'anirà perdent al llarg de l'Imperi.
- 17.- Vegeu CLARIANA 1996, 10 i CLARIANA 2000, 39-40.
- 18.- Referent a les troballes d'Eastern Sigillata A en el Maresme, vegeu CLARIANA 2000, 37-38 i, també, MARTÍN MENÉNDEZ 2004, 401, fig. 10, 4 (ref. 45-3), on veiem una vora de pàtera d'Eastern Sigillata A, provinent de Ca l'Arnau, amb decoració d'oves en la vora.

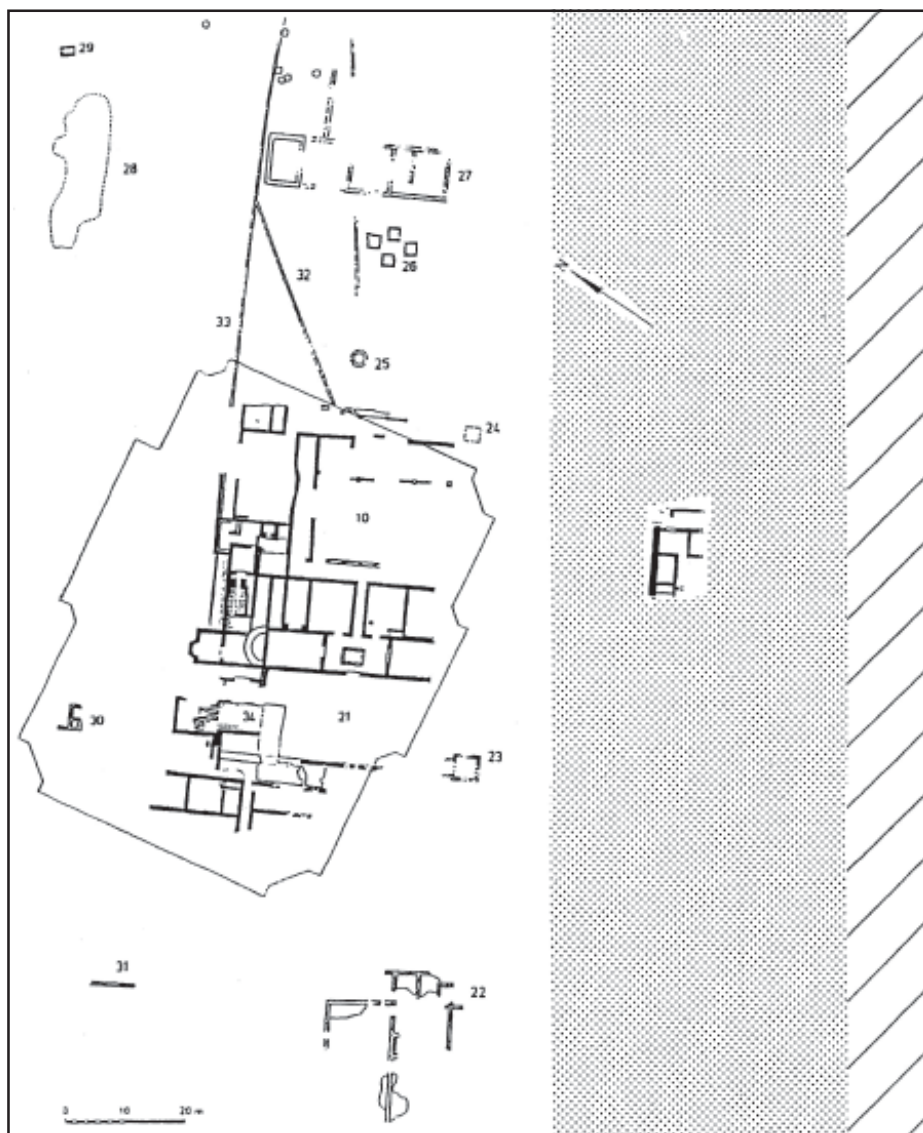
BIBLIOGRAFIA

- BOSCH i GIMPERA, P.; SERRA-RÀFOLS, J. de C. «Corpus Vasorum Antiquorum», *Espagne. Musée Archéologique de Barcelone*. Vol. I (Barcelona 1951-1957).
- BRAITHWAITE, G. «Masks, face ots and mask vases», *RCRF*, 36 (Abingdon 2000), 283-293.
- CARANDINI, A. «La ceramica a pareti sotili di Pompei e del Museo Nazionale di Napoli», *L'instrumentum domestico de Ercolano e Pompei* (Roma 1977), 25-32.
- CERDÀ, J.A.; PÉREZ TORT, S. «Darreres excavacions d'urgència davant del Clos Arqueològic de Torre Llauder (Mataró, El Maresme)», *Laietania*, 6 (Mataró 1991), 127-156.
- CLARIANA, J.F. Iluro, *ciutat romana* (Mataró 1996), 3a edició.
 – «Ceràmiques singulars a la vall de Cabrera de Mar», *Ituro*, 2. *Segones Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme*, 4 de juliol de 1998 (Cabrera de Mar 2000), 37-48.
 – La "Terra Sigillata" sudgàl·lica de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, El Maresme), (Tarragona 2007-2008). Inèdit.
- CLARIANA, J.F.; PREVOSTI, M. «Memòria d'excavacions de l'atri, el passadís i l'aula 3 de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, El Maresme). Realitzades entre 1982 i 1985» (Mataró 2006). Inèdita.

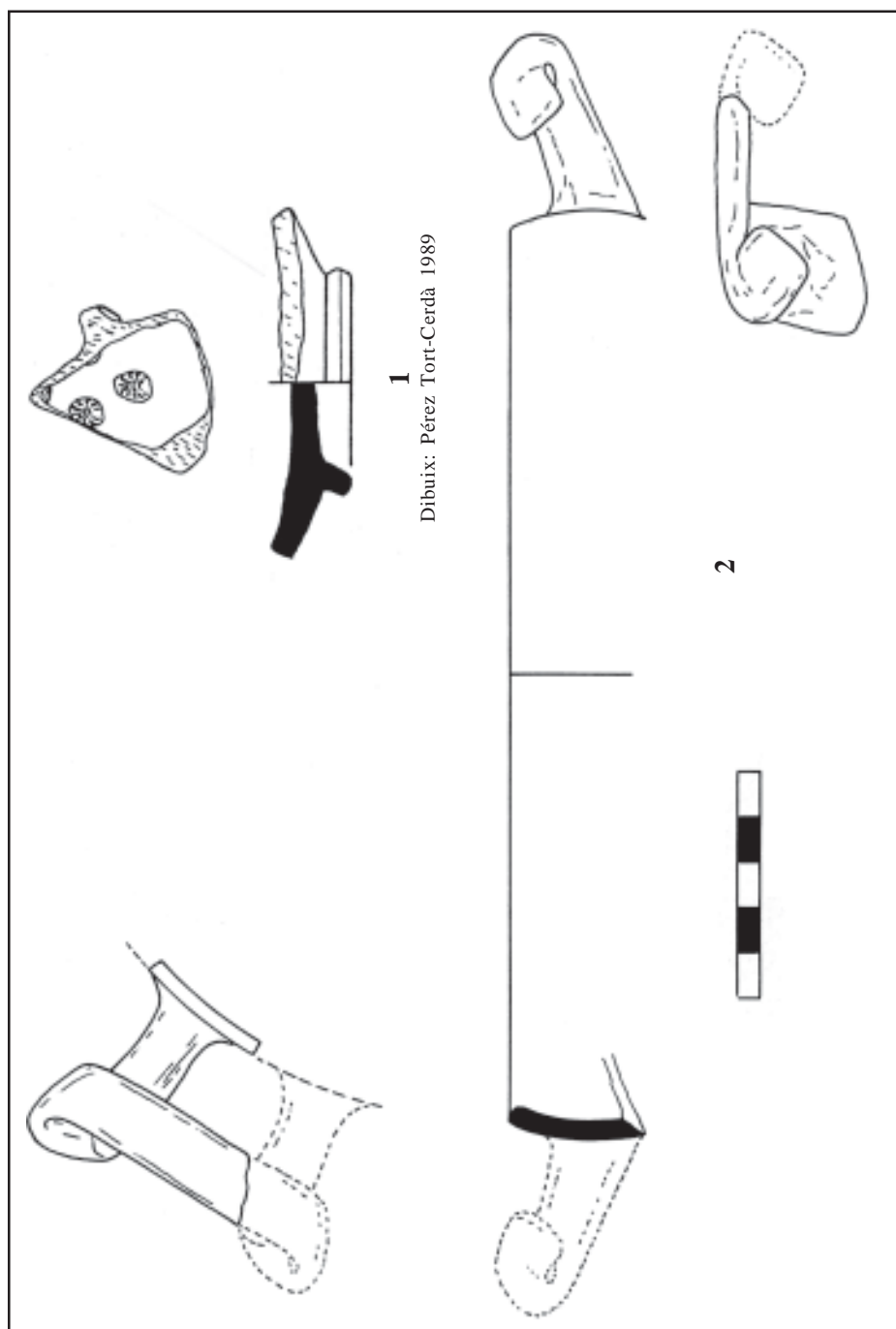
- COMFORT, H. «Supplementary Sigillata Signatures in the Near East», *Journal of the American Oriental Society*, 58, 1 (1938), 30-60.
- CHINELLI, R.; DONAT, P.; PAVIC, I. «Importazioni dall'Italia ed elementi di tradizione italica nella ceramica romana rinvenuta a Vienna (Austria), con particolare riferimento agli scavi urbani effettuati nel Michaelplatz (1990 / 1991)», *RCRF, Acta* 38 (Abingdon 2003).
- DARTON, A. «Sigillée claire B de la valle du Rhône», *Rivista di Studi Liguri*, 38, 2 (Bordighera 1972), 137 i 189.
- FERNÁNDEZ FREILE, B.E. «Un conjunto arqueológico de mediados del siglo II d.C. en Legio (León, España): el material cerámico», *RCRF, Acta* 37 (Abingdon 2001), 163-169.
- GERVASINI, L. «La ceramica a pareti sottili», *La Ceramica e i Materiali di Età Romana. Classi, Produzioni, Commerci e Consumi*. Ed. D. Gandolfi (Bordighera 2005), 279-310.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, M.A. «La vajilla de barniz negro Campaniense C», *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*. Coords. M. Roca - M.I. Fernández (Málaga 2005), 63-80.
- GUNNEWEG, J.; PERLMAN, I.; YELLIN, J. *The provenience, typology and chronology of Eastern Terra Sigillata* (Jerusalem 1983).
- HAYES, J.W. *Late Roman Pottery* (London 1972).
 – «Roman Pottery From the South Stoa at Corinth», *Hesperia*, 42, lams. 77-95 (1973), 416-470.
 – *Supplement to Late Roman Pottery* (London 1980).
 – «Sigillate Orientali», *Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale. Atlante delle Forme Ceramiche II, Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo (Tardo Ellenismo e Primo Imperio)*. (Roma 1985), 1-70.
 – *Handbook of Mediterranean Roman Pottery* (London 1997).
 – «From Rome to Beirut and Beyond: Asia Minor and Eastern Mediterranean trade connections», *RCRF, Acta* 36 (Abingdon 2000), 285-297.
 – «Les sigillées orientales», *Céramiques Hellénistiques et Romaines*, III (París 2001), 145-160.
 – «Late Hellenistic and Roman pottery in the eastern Mediterranean - an overview of recent developments», *Trade relations In the Eastern Mediterranean from the Late Hellenistic Period to Late Antiquity: The ceramic Evidence* (ed. M. Berg Brise - L. Erik Vaag). *Halicarnassian Studies*, vol. III (Odense 2005), 11-26.
 – «Roman Pottery, Fine-Ware Imports», *The Athenian Agora*, XXXII (Princeton 2008).
- ILIFFE, J.H. «Hellenistic and Sigillata Wares in the Near East», *The Journal of Hellenic Studies*, 56, 2 (1936), 234-235.
- KÖGLER, P. «Frühkaiserzeitliche Feinkeramik aus Knidos: die Füllung einer Zisterne in der sog. 'Blocked Stoa'», *RCRF, Acta* 36 (Abingdon 2000), 69-74.
- KÖGLER, P.; MANDEL, U. «Italische Einflüsse in der knidischen Keramik der frühen Kaiserzeit», *Early Italian Sigillata. The chronological framework and trade patterns. Proceedings of the First International ROCT - Congress. Leuven, May 7 and 8, 1999*. Eds. J. Poblome et alii (Leuven 2004), 81-107.
- LAMBOGLIA, N. «Per una classificazione preliminare della ceramica campana», *Atti del I° Congresso Internazionale di Studi Liguri, 1950* (Bordighera 1952), 139-206.
 – «Nuove osservazioni sulla 'Terra Sigillata Chiara', I (tipi A e B)», *Rivista di Studi Liguri*, 24, 3-4 (Bordighera 1958), 257-330.

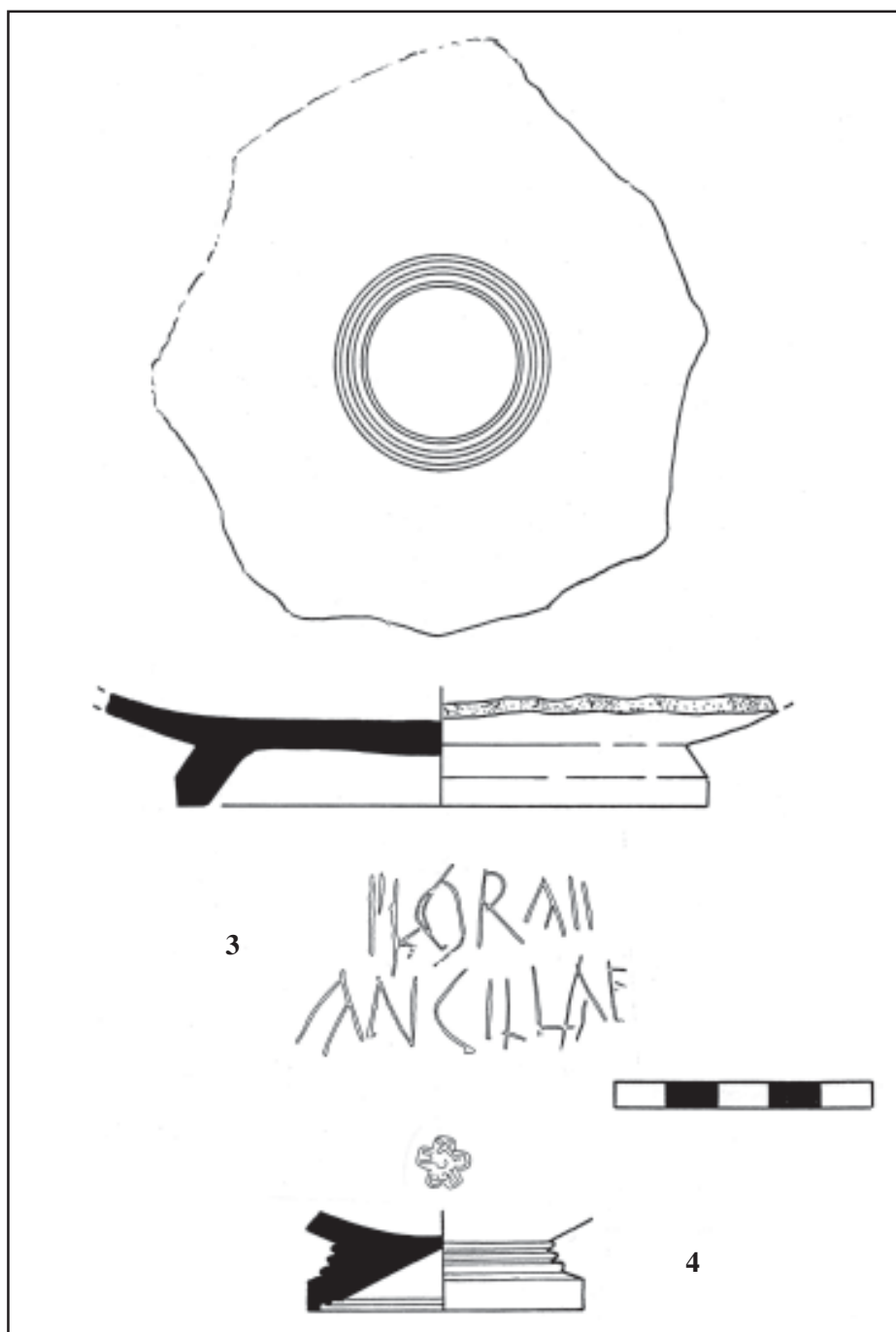
- LION, C. «El alfar de cerámica de paredes finas de Melgar de Tera (Zamora, España)», *RCRF*, 35 (Abingdon 1997), 173-178.
- LÓPEZ MULLOR, A. *Las cerámicas romanas de paredes finas en Cataluña* (Barcelona 1989, r. Zaragoza 1990).
– *Las cerámicas de paredes finas en la fachada mediterránea de la Península Ibérica y las Islas Baleares. Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*. Eds. D. Bernal - A. Ribera (Cádiz 2008), 343-383.
- LUND, J. «Eastern Sigillata B: a ceramic fine ware industry in the political and comercial landscape of the Eastern Mediterranean», *Les Céramiques en Anatolie aux époques hellénistique et romaine: actes de la table ronde d'Istanbul, 22-24 mai 1996* (ed. C. Abadie-Reynal). *Varia Anatolica* XV (Paris 2003), 125-136 i làms. LXXXI-LXXXV.
- MALFITANA, D. «Le Terre Sigillate Ellenistiche e Romane del Mediterraneo Orientale. Aspetti tipologici, produttivi e economici», *La Ceramica e i Materiali di Età Romana. Classi, Produzioni, Commerci e Consumi*. Ed. D. Gandolfi (Bordighera 2005), 121-153.
- MARABINI, M.T. *The Roman thin Walled Pottery from Cosa (1948-1954). Memoirs of the American Academy in Rome*, XXXII (Roma 1973).
- MARTÍN HERNÁNDEZ, E. «Roman thin walled face pots. Known examples and approach to the province of León (Spain)», 20th International Congress of Roman Frontier Studies (2006). *Anejos Gladius* (Madrid 2008).
- MARTÍN HERNÁNDEZ, E.; RODRÍGUEZ MARTÍN, G. «Paredes fnas de *Lusitania* y del cuadrante noroccidental», *Cerámicas hispanorromanas. Un estado de la cuestión*. Eds. D. Bernal - A. Ribera (Cádiz 2008), 385-406.
- MARTÍN MENÉNDEZ, A. «Intervencions arqueològiques a Ca l'Arnau - Can Mateu (Cabrera de Mar, Maresme), 1997-1998», *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia, La Garriga 29 i 30 de novembre, 1 de desembre de 2001*. Ed. M. Genera (Barcelona 2004), 376-407.
- MÍNGUEZ, J.A. «La cerámica de paredes finas», *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*. Coords. M. Roca - M.I. Fernández (Málaga 2005), 317-404.
- MOREL, J.P. «Études de céramique campanienne, I. L'atelier des petites estampilles». *Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité*, LXXXI (Paris 1969), 59-117.
– *Céramique Campanienne: les formes* (Paris 1994), 2a ed.
- PANERO, E. «I calices di Pollentia e l'individuazione delle fornaci pollentine», *RCRF, Acta* 41 (Cádiz 2008) , Bonn 2010, 283-290.
- PÉREZ TORT, S.; Cerdà J.A. *Informe-memòria de les excavacions d'urgència fetes davant del Clos Arqueològic de Torre Llauder, al costat del carrer Roma (Mataró, el Maresme)* (Mataró 1989), inèdita.
- PREVOSTI, M.; CLARIANA, J.F. «Algunes conclusions sobre la vil·la romana de Torre Llauder a l'antiguitat tardana», *Felibrejada*, 8 (Mataró 2007), 2-6.
- PRINCIPAL, J. «Las cerámicas del grupo de las pequeñas estampillas», *Introducción al estudio de la cerámica romana. Una breve guía de referencia*. Coords. M. Roca - M.I. Fernández (Málaga 2005), 11-22.
- ROBINSON, H.S. «Pottery of the Roman Period», *The Athenian Agora*, V (Princeton 1959).

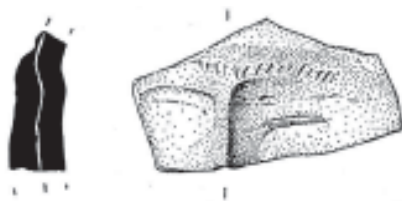
- ROCA, M.; PRINCIPAL, J. (eds.). *Les imitacions de vaixella fina importada a la Hispania Citerior (segles I aC - I dC)*. (Tarragona 2007).
- ROMERO, M.V.; CARRETERO, S. «Ceramica del campamento romano de Ala II Flavia en Petavonium (Rosinos de Vidriales, Zamora, España)», *RCRF*, Acta 35 (Abingdon 1997), 55-61.
- ROTHOFF, S.I. «Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material», *The Athenian Agora*, XXIX, I (Princeton 1997).
– «Hellenistic Pottery the Plain Wares», *The Athenian Agora*, XXXIII (New Jersey 2006).
- SANMARTÍ-GREGO, E. «El taller de las pequeñas estampillas en la Península Ibérica», *Ampurias*, 35 (Barcelona 1973), 135-174 .
– *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode* (Barcelona 1978).
- SCHINDLER-KAUDELKA, E.; BUTTI, F.; SCHNEIDER, G. «Gesichtsbecher vom Magdalensberg im Umfeld der Funde aus Oberitalien», *RCRF*, 36 (Abingdon 2000), 271-278.
- SCHWALLER, M. *Ensérune. Carrefour de civilisations protohistoriques* (Paris 1994).
- THOMPSON, H.A. «The American Excavations in the Athenian Agora: Fifth Report (1934)», *Two Centuries of Hellenistic Pottery. Hesperia*, vol. 3, núm. 4 (1934), 311-476.
- TREGLIA, J.-C. «Le produzioni galliche di media e tarda età imperiale. Sigillata chiara B, Lucente e ceramica grigia-arancione (derivées des sigillées paléochrétiennes)», *La Ceramica e i Materiali di Età Romana. Classi, Produzioni, Commerci e Consumi*. Ed. D. Gandolfi (Bordighera 2005), 253-258.
- VIGIL, M. *El vidrio en el mundo antiguo* (Madrid 1969).
- VOGEIKOFF-BROGAN, N. «Late Hellenistic Pottery in Athens. A new Deposit and Further Thoughts on the Association of Pottery and Societal Change», *Hesperia*, 69, 3 (2000), 293-333.
- ZABEHLICKY-SCHEFFENEGGER, S. «Der Italiener in Ephesos», *RCRF*, Acta 34 (Székesfehérvár 1995), 253-279.



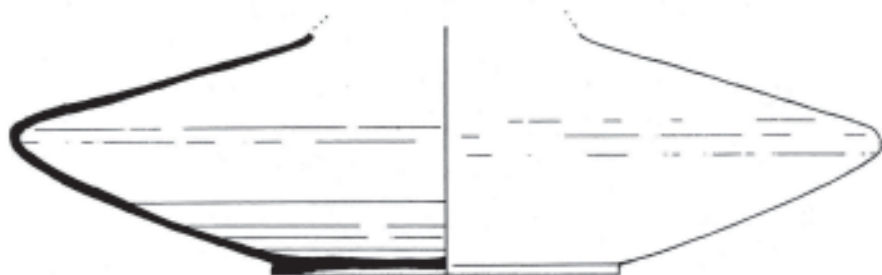
Planta amb la hipotètica distribució de la vil·la de Torre Llauder en tres terrasses (Prevosti-Clariana 2007).



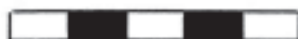


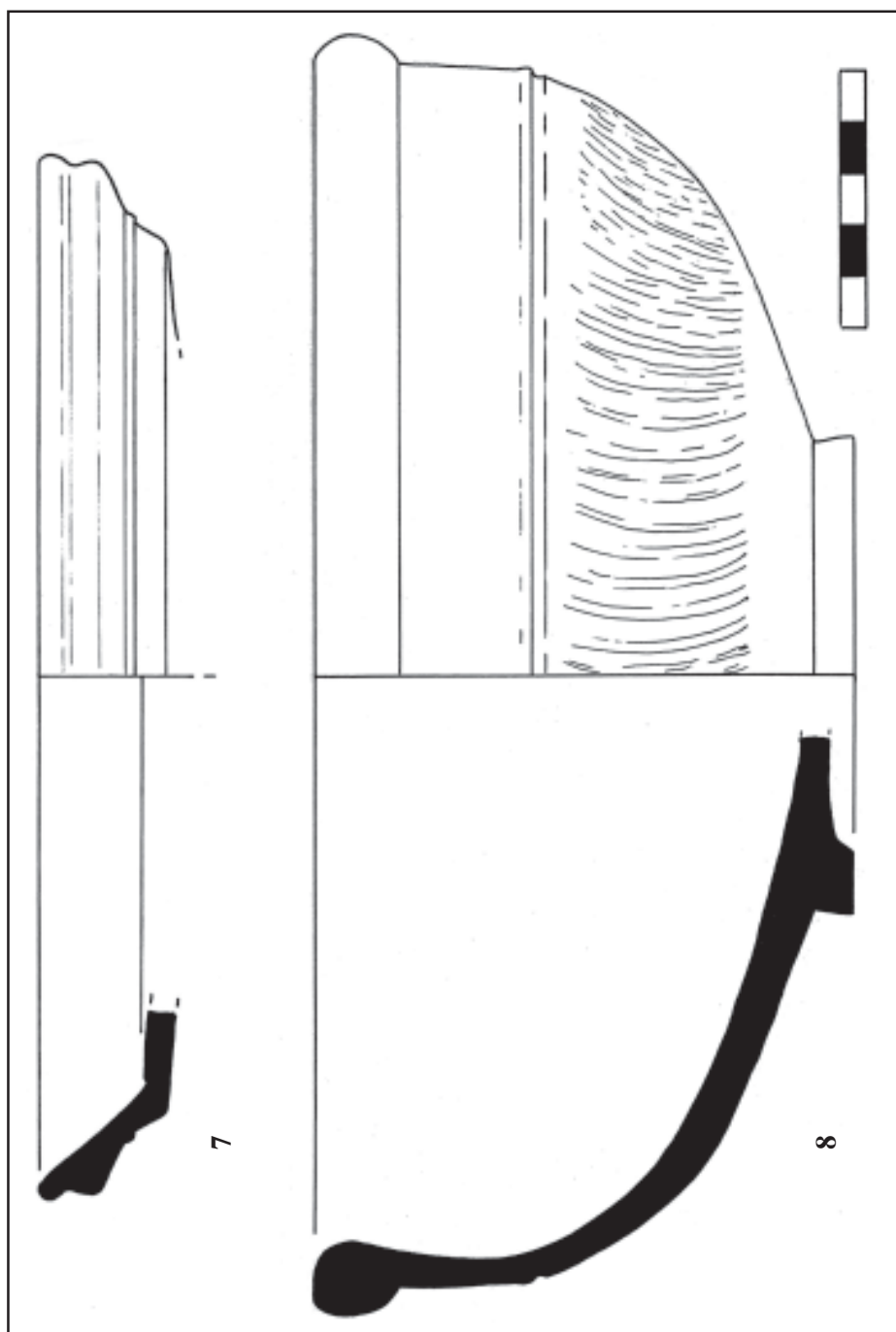


5 Dibuix: D. Daví



6







2

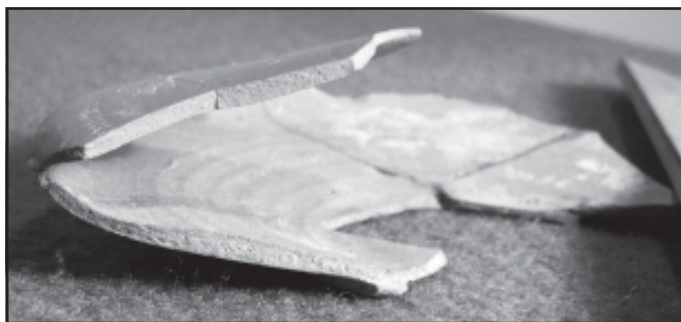
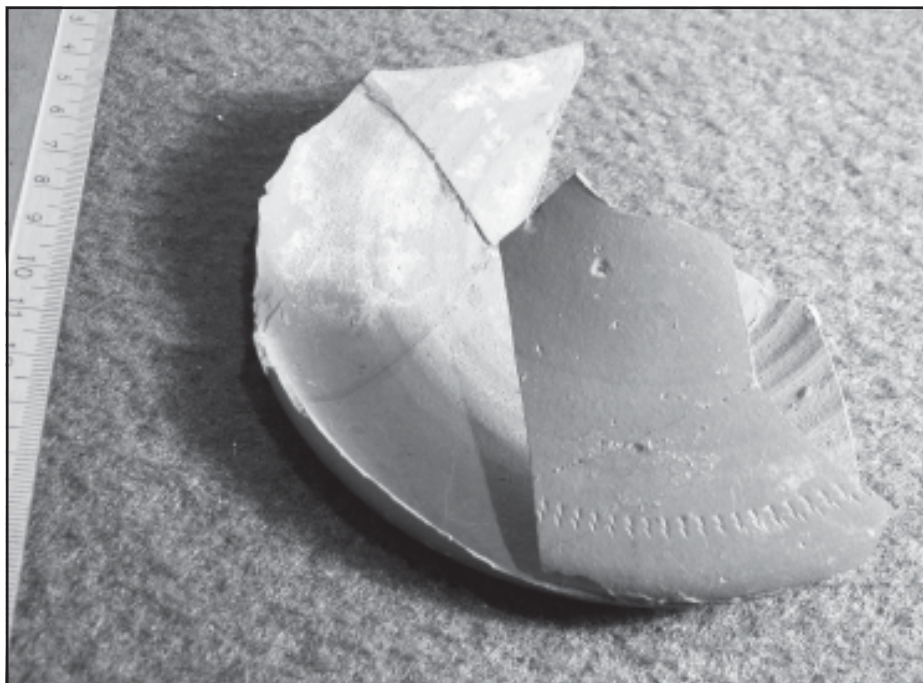




3



5



6